

через його діяльність уряд набуває легітимності й одночасно є підзвітним і підконтрольним парламентові. У зв'язку з цим на конституційному рівні має бути визначена виборча система та збалансований механізм формування уряду.

Президент як глава держави і представницький орган володіє так званою «резервною» владою, сутність якої зводиться до забезпечення належного і узгодженого функціонування публічної влади. Функцією Президента є вирішення парламентських та урядових криз з метою забезпечення відповідального політичного курсу уряду. З цією метою процедура формування уряду має забезпечуватися також і конструктивним вотумом, який мінімізував би вірогідність неспроможності парламенту сформувати уряд та поставити більш відповідальні рамки ведення політичної діяльності партіям та зваженості їх програмних положень.

Поряд із закріпленням принципу вільного мандату та обмеження депутатської недоторканності ввести процедури вотуму довіри та інтерпеляції як належних правових засобів конституційної відповідальності уряду.

УДК 342

В. О. АНТОНОВ

СУСПІЛЬСТВО ЯК ОБ'ЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Аналізується один із основних об'єктів національної безпеки Української держави – суспільство. Особливу увагу приділено дослідженню методології пізнання зазначеного об'єкта національної безпеки. Звернено увагу на те, що спосіб виробництва матеріального життя зумовлює соціальні, політичні й духовні процеси життя суспільства. Зазначене положення є основоположним для матеріалістичного розуміння суспільства, а також при дослідженні проблем, пов'язаних із захистом національних інтересів і гарантуванням безпеки суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Ключові слова: об'єкт, суспільство, національна безпека, держава, методологія, матеріальне життя, духовне життя, проблеми, захист, безпека, загрози.

Антонов В.А. Общество как важный объект национальной безопасности Украинского государства

Анализируется один из основных объектов национальной безопасности Украинского государства – общество. Особое внимание уделяется исследованию методологии познания указанного объекта национальной безопасности. Обращается внимание на то, что способ производства материальной жизни определяет общественные, политические и духовные процессы жизни общества. Указанное положение является основополагающим для материалистического понимания общества, а также при исследовании проблем, связанных с защитой национальных интересов и гарантированием безопасности общества от внутренних и внешних угроз.

Ключевые слова: объект, общество, национальная безопасность, государство, методология, материальная жизнь, духовная жизнь, проблемы, защита, безопасность, угрозы.

© АНТОНОВ Володимир Олександрович – кандидат філософських наук, доцент, старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Antonov V. Society as an object of national security of ukrainian state

The author analyzes the one of the main objects of national security of Ukrainian State – society. There is a lot of attention concentrated on researching of methodology knowledge of the subject of national security. By researching society as an object of national security, the main attention has drawn to the fact that the method of producing of material life determines the social, political and spiritual processes of society.

A provision mentioned above is a fundamental to the materialist conception of society as well as in studying of issues related to the protection of national interests and to ensure public safety against external and internal threats.

Key words: *object, society, national security, state, methodology, material life, spiritual life, issues, protection, security, threats.*

Важливим об'єктом національної безпеки Української держави, відповідно до ст. 3 Закону України «Про основу національної безпеки України» (2003 р.), виступає суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси¹.

Методологія пізнання, а тим більше дослідження суспільства як об'єкта національної безпеки потребує вирішення «вищих діалектичних завдань», де розв'язання цих проблем стає можливим лише через використання діалектичного методу². Це питання щодо пізнання соціальних явищ розглядав В.І. Ленін у своїй статті «Статистика і соціологія». З одних і тих самих фактів, зазначав він, можна зробити різні висновки, «якщо взяти їх у цілому, в їх зв'язку» або «якщо взяти їх поза цілим, поза зв'язками, якщо вони уривчасті й довільні»³. І щоб дотримуватись вимог, діалектикою «треба намагатись встановити такий фундамент із точних і беззаперечних фактів, ... з якими можна було б і встановити будь-яке із тих «загальних» чи «приблизних» міркувань. І щоб це був справжній фундамент, слід брати не окремі факти, а усю їх сукупність щодо питання, яке розглядається, без жодного винятку, бо інакше неминуче виникне підозра, і цілком законна підозра, у тому, що факти вибрані або підібрані довільно, що замість об'єктивного зв'язку і взаємозалежності історичних явищ в їх цілісності пропонується «суб'єктивна» стряпанина...»⁴.

Аналізуючи як об'єкт національної безпеки суспільство, слід зазначити, що заради виробництва необхідних для життя матеріальних благ люди неминуче вступають в незалежні від їх волі виробничі відносини, які, в свою чергу, визначають усі інші – соціально-політичні, ідеологічні, моральні тощо – відносини, а також розвиток самої людини як особистості. На цей аспект неодноразово звертав увагу К. Маркс, який, ставлячи запитання, що таке суспільство і якою б не була його форма, відповідав: «Продукт взаємодії людей»⁵. Суспільство виражає суму тих зв'язків і відносин, у яких «...індивіди знаходяться один щодо одного»⁶. Суспільство є «самолюдина в її суспільних відносинах».

Отже, суспільство – це сукупність людей, об'єднаних конкретними інтересами, потребами, зв'язками, відносинами, що склалися в процесі виробництва матеріальних і духовних благ.

Досліджуючи суспільство як об'єкт національної безпеки, слід звернути особливу увагу на відоме положення К. Маркса про те, що «спосіб виробництва матеріального життя зумовлює соціальні, політичні й духовні процеси життя взагалі»⁷. Це положення є основоположним для матеріалістичного розуміння суспільства, а також при дослідженні проблем, пов'язаних із захистом національних

інтересів і гарантування безпеки суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах його життєдіяльності.

Підаючи науковому аналізу сам зміст зазначеного положення К. Маркса, слід зауважити, що він є багатоаспектним, оскільки визначає не тільки основну залежність усього суспільного життя від матеріального виробництва, але й містить вказівку на існування певної диференціації суспільного життя. Водночас такий підхід, на наш погляд, не є суперечливим. А навпаки, тільки для того, щоб висловити основну ідею матеріалізму щодо суспільства, показати визначальну роль матеріального виробництва в його житті, К. Маркс, відповідно, виокремив основні сфери. Такий підхід щодо диференціації сфер суспільного життя дає нам змогу більш предметно сформулювати зазначену основну матеріалістичну ідею.

Ця проблема знайшла своє відображення в дослідженнях відомих радянських учених В.І. Афанасьєва, В.М. Краснова, В. Лапшиної, Ю.К. Плетнікова, В.П. Рожина, А.К. Уледова та ін.⁸ Загальновідомо, наприклад, що сфери суспільного життя – це складові елементи суспільства. Так, зокрема, А.К. Ундов зазначав, що «Сфери суспільного життя володіють найбільш відносною самостійністю і виступають основними підсистемами суспільства. Проте слід зазначити, що водночас досить багато проблем, пов'язаних з тлумаченням та аналізом основних сфер суспільного життя, ще потребують свого подальшого дослідження та вивчення. Насамперед слід зауважити, що нині не існує загальноприйнятого, наукового, теоретико-розгорнутого визначення сфери суспільного життя.

І тому, розглядаючи суспільство під кутом зору об'єкта національної безпеки, слід зазначити, що основні сфери життя суспільства – це цілісні підсистеми суспільства, які мають свої власні закони розвитку та функціонування, проте взаємопов'язані та взаємозумовлені: економічна, соціальна, політична і духовна.

Розглядаючи суспільство під кутом зору об'єкта національної безпеки, зазначимо, що проаналізоване нами методологічне підґрунтя дає змогу в процесі дослідження, по-перше, предметно визначити основні складові (підсистеми) елементи суспільства, які потребують захисту національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. По-друге, надає вагомий теоретико-методологічний підстави для визначення пріоритетних напрямів щодо забезпечення безпеки тих чи інших складових (підсистем) суспільства як об'єкта національної безпеки. По-третє, сприяє напрацюванню законодавчої бази у сфері національної безпеки. По-четверте, визначає основні засади державної політики, спрямованої на розробку Стратегії національної безпеки України і Воєнної доктрини України, доктрини, концепції, стратегії і програми, якими визначаються цільові настанови та керівні принципи воєнного будівництва, а також напрямки діяльності органів державної влади в конкретній обстановці з метою своєчасного виявлення, відвернення і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України.

Будь-яке суспільство на кожному етапі свого розвитку не може існувати без матеріальних благ, які створюються людською працею. Суспільне життя пов'язане з виробництвом матеріальних благ і створює економічну сферу суспільства, яка являє собою складне багатогранне суспільне явище.

Розглядаючи економічну сферу суспільного життя, слід виділити її основні елементи: по-перше, це виробничі сили суспільства, які є не просто сукупністю, взаємодією засобів виробництва людини, предмета праці, а суспільним процесом матеріально-виробничої діяльності людей. Тому не випадково у виробничих силах представлені усі компоненти людської діяльності: суб'єкт і предмет

(об'єкт) діяльності, засоби і знаряддя діяльності, її духовно-ідеальні обґрунтування – мета, мотиви, програми тощо. По-друге, це виробничі відносини. Виробнича діяльність має суспільний характер і охоплює великі маси людей, між якими складаються найрізноманітніші зв'язки і залежності, вона складна, диференційована, багатопланова. К. Маркс і Ф. Енгельс вперше в історії розкрили справжнє значення системи виробничих відносин, показали, що вони не зводяться до прилаштування до виробничих операцій, проте являють собою активну силу, сутністю виробничих сил є людська діяльність, а виробничих відносин – відносини людей у процесі праці.

Отже, виробничі сили і виробничі відносини невідокремлювані одне від одного і складають дві сторони, дві межі єдиного суспільного процесу виробництва, економічної сфери суспільства. Слід зазначити, що виробничі сили розкривають зміст виробничої діяльності, виробничі відносини – її суспільну форму. Де економічна сфера суспільства являє собою природне поєднання, діалектичну взаємозалежність діяльності й відносин учасників безпосереднього процесу виробництва.

Законозрозвитку і функціонування економічної сфери суспільства глибоко розкриті у соціально-філософських дослідженнях. Проте зовнішні зв'язки, їх вплив на процеси виникнення і розвитку інших сфер суспільного життя розкривають дію основного соціологічного закону про визначальну роль способу виробництва у суспільному розвитку. Ця роль виявляється у різноманітності зв'язків, які дають змогу побачити різні аспекти, а також у послідовному ускладненні економічного впливу на інші, не економічні сфери.

Усі сфери життя суспільства ніби виростають із економічної основи. Цей генетичний і водночас суттєвий зв'язок економічної сфери з іншими розкрив К. Маркс у листі П.В. Анєнкову: «Візьміть певний ступінь розвитку виробничих сил людей і ви отримаєте певну форму обміну... споживання. Візьміть певну ступінь розвитку виробництва, обміну і споживання і ви отримаєте певний суспільний лад, певну організацію сім'ї, станів чи класів – словом, певне громадянське суспільство. Візьміть певне громадянське суспільство і ви отримаєте ... певний політичний лад, який є лише офіційним вираженням громадянського суспільства»⁹. У кінцевому підсумку економічна сфера є головною детермінантою усього суспільного розвитку.

Економічна сфера являє собою найвищий вияв необхідності у суспільному житті¹⁰ і найвищий вияв свободи суспільства¹¹, саме тому вона утворює своєрідний вектор розвитку всіх сфер суспільного життя. породжуючи інші сфери, вона водночас є метою їх розвитку, а забезпечення її нормального і неприривного розвитку та функціонування складає одне із важливих завдань їх функціонування. І нарешті, економічна сфера є своєрідним еталоном, згідно з яким вибудовуються інші сфери, які також утворюють складні системи різних видів і типів людської діяльності й відносин. Сприймаючи зазначені методологічні аспекти та виходячи з практичного досвіду функціонування соціально-правових держав, однією з найважливіших умов реалізації розвитку такої держави постає проблема забезпечення та гарантування економічної безпеки суспільства.

Незважаючи на проголошену Конституцією України соціальну спрямованість економіки (ст. 43), фактичний стан економічної сфери, стан захищеності інтересів українського суспільства як об'єкта національної безпеки на сьогодні не відповідає цим умовам та перспективам. Сучасна економічна сфера викликає серйозне занепокоєння та особливу тривогу в суспільстві, оскільки спостерігається розба-

лансованість економіки, вкрай деформована структура виробництва, спотворена за своїм змістом система відносин власності, досить значна частина яких базується на тіньових, корупційних засадах. Існує реальна перспектива закріплення цих небезпечних явищ в українському соціумі¹². Сучасні дослідження переконливо засвідчують, що одним із найбільш негативних наслідків економічних реформ в Україні стало те, що вони, як правило, здійснювались хаотично, без достатнього наукового обґрунтування, що призвело до обвального падіння виробництва, закриття та банкрутства підприємств, катастрофічного збільшення дефіциту бюджету і, як наслідок, занепаду соціальної сфери та масового зубожіння народу.

Варто зазначити, що з відновленням незалежності Україна отримала реальні шанси досить швидко перетворитися на одну з найрозвиненіших країн Центральної та Східної Європи. Водночас це вимагало насамперед створення збалансованого господарського комплексу на ринкових засадах, що мало передбачити не тільки зміну функціональних зв'язків, а й кардинальну реструктуризацію економіки, інше розміщення продуктивних сил. Це також вимагало чітко окресленої стратегії економічних перетворень, реалістичного плану дій, тривалого часу та значних ресурсів. І нарешті, під ці трансформаційні процеси слід було закласти і відповідну законодавчу базу.

Досвід країн засвідчує також і те, що економіка Заходу до своєї сучасної структури рухалася від дрібної приватної власності до великої, від вільної конкуренції і вільного ціноутворення – до монополії та запровадження механізмів державного регулювання. Економіка ж України, максимально удержавлена й врегульована, мала рухатися у протилежному напрямі. Саме тому ключовим елементом ринкових трансформацій в Україні мало стати розуміння їх інверсійного розвитку порівняно із загальноприйнятим класичним процесом. Цю особливість не було враховано в рекомендаціях західних фахівців, і тому наслідки запроваджуваних заходів часто ставали протилежними очікуваним.

Слід зазначити також і те, що минулі роки незалежності не були використані для реструктуризації економіки та переведення її на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку. Окремі спроби ставити і розв'язувати такі завдання нашоувувалися на приватні інтереси і губилися у загальному непорядкованому суперечливому русі. Як свідчать сучасні наукові дослідження, головною причиною неефективності суспільних змін стала спотворена система політичної влади з домінуванням тих чи інших груп впливу і конкурентною боротьбою між ними, перетворенням державних органів на засіб отримання специфічної ренти¹³. Такий характер організації влади спричинив вибух корупції, поширення тіньових і навіть кримінальних процесів у економіці управління, спровокував фундаментальне руйнування ціннісної структури українського суспільства.

Саме внутрішні суперечності соціально-економічного розвитку України і глобальні світові кризові явища спричинили передусім кризу платіжного балансу і неможливість підтримати стабільність національної валюти на належному рівні. Спостерігається значне зменшення експорту, насамперед продукції металургійної та хімічної промисловості, що істотно погіршує стан поточного рахунку, а необхідність значних виплат за борговими зобов'язанням банків та інших секторів економіки – стан фінансового рахунку платіжного балансу. Пов'язане з падінням виробництва та девальвації національної валюти зниження реальних доходів і значна заборгованість населення за кредитами в іноземній валюті породжують нині кризові явища у сфері кредитування та у банківській системі. Все це вимагає

активних антикризових заходів з боку держави, що, в свою чергу, збільшує дефіцит державного бюджету і загострює проблему його покриття.

Кризові явища поглиблюють жорстоку боротьбу між основними політичними гравцями, розбалансованість політичної системи, стагнацію виконавчої влади. І як свідчать сучасні наукові дослідження, українське суспільство перебуває під тиском авторитарно-олігархічних тенденцій, що відтворюють ті чи інші моделі відповідних порядків та орієнтирів¹⁴.

Отже, внутрішні суперечності соціально-економічного розвитку України та глобальні світові кризові явища провокують цілу низку реальних і потенційних загроз в економічній сфері та створюють небезпеку життєво важливим інтересам людини і громадянина, суспільства і держави.

1. Закон України «Про основу національної безпеки України» № 964-IV від 19.06.2003 // ВВР України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. 2. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 20. – С. 640. 3. Ленин В.И. Полное собрание сочинений / Ленин В.И. – Т. 30. – С. 350. 4. Там же. – С. 350-351. 5. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 46. – С. 402. 6. Там же. – С. 402. 7. Там же. – Т. 13. – С. 7. 8. Ундов А.К. Структура общественного сознания / Ундов А.К. – М., 1968; Ундов А.К. Духовная жизнь общества / Ундов А.К. – М., 1980; Бурдина А. Общественное сознание как проблема диалектического и исторического материализма / Бурдина А. – М., 1979; Духовное производство. – М., 1981 и др. 9. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 27. – С. 402. 10. Там же. – Т. 23. – С. 51. 11. Там же. – Т. 46. – С. 109-110. 12. Оніщенко Н.М. Правовий конструктив: теорія і практика / Н.М. Оніщенко // Держава і право у світлі сучасної юридичної думки: збірник наукових праць на пошану академіка Юрія Сергійовича Шемшученка. До 75-річчя від дня народження. – К., 2010. – С.103-104. 13. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / [за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВУНБУВ, 2009. – 687 с. 14. Українське суспільство на порозі 3 тисячоліття / М. Шульга ; НАН України; Інститут соціології. – К., 1999. – С.11-23.

УДК 342.52

Н. Л. ОМЕЛЬЧЕНКО

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВЧОЇ ФУНКЦІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Розкриваються питання організаційно-правового забезпечення законодавчої функції Верховної Ради України. Досліджуються суб'єкти механізму реалізації законодавчої функції Верховної Ради України (народні депутати, парламентські комітети, парламентські фракції та групи), а також самостійні органи, які у силу свого статусу безпосередньо беруть участь у здійсненні законодавчої функції парламентом України (Президент України, Конституційний Суд України). Висловлюються думки про необхідність удосконалення вітчизняного законодавчого процесу, зокрема щодо закріплення за комітетами на рівні Конституції права приймати так звані «малі закони».

Ключові слова: народні депутати, комітети, парламентські фракції, Президент України, Конституційний Суд України, законодавча діяльність.

© **ОМЕЛЬЧЕНКО** Наталія Леонідівна – кандидат юридичних наук, науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького